

20. Супронюк О. Віхи славного родоводу: з нових матеріалів про Петра та Якова Драгоманових / Оксана Супронюк // Вітчизна. — 1990. — № 9. — С. 159–163.
21. Франко І. Леся Українка // Зібрання творів: у 50 т. / Іван Франко. — К.: Наук. думка, 1981. — Т. 31: Літературно-критичні праці (1897–1899). — 1981. — С. 254–274.
22. Цеглинський Г. Отець і син / Григорій Цеглинський // Зоря. — 1887. — № 21–22. — С. 351–354.
23. Шутценбергер А. Синдром предков / Анн Анселин Шутценбергер. — М.: Изд-во Инст. психотерапии, 2005. — 256 с.
24. Юнг К. Психологические типы / К. Г. Юнг; [пер. Е. И. Ружера]. — М.: Алфавит, 1992. — 104 с.

The Peculiarities of Drahomanovs' Literary Talent: A Psychogenetic Aspect

The article analyzes the creative abilities of the writers related to each other. Literary talents of the authors belonging to the Drahomanov family (Yakiv Drahomanov, Petro Drahomanov, Mykhajlo Drahomanov, Olena Pchilka, Lesia Ukrainka, Oksana Drahomanova and Yurii Kosach) are considered. It is ascertained that all of them preferred writing in the genres with the *pointe*. It is concluded that the specifics of their hereditary inclination to creative writing influenced their creative work very much.

Key words: dynastic method, psychogenetics, heredity, inclinations, literary talent, fable, novel, *pointe*.

УДК 821.161.2-1.09+929Пчілка

Анна Зайцева (Луганськ)

РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОСТІ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ В ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНІЙ ДУМЦІ

Статтю присвячено аналізу літературно-критичних розвідок, які стосуються художньої творчості Олени Пчілки. Основну увагу зосереджено на жанрово-стильових домінантах творчого доробку письменниці. Установлено, що неоднозначність у сприйнятті її творчості зумовлена світоглядною позицією мисткині, яка базувалася на національних засадах, що залишаються актуальними донині.

Ключові слова: літературна критика, жанр, стиль.

Літературна критика, як відомо, — «це відносно самостійна діяльність, спрямована на осмислення й оцінку художньо-естетичної своєрідності та суспільного значення нових творів мистецтва слова» [4, с. 7]. Вона допомагає читачам виробити чіткі естетичні смаки, зорієнтуватися в розмаїтті художніх творів, адже головне завдання літературної критики — «давати ідейно-естетичну оцінку творам письменників, показувати їхнє місце в літературному процесі доби, розкривати позитивні й негативні якості» [13, с. 12]. У цьому аспекті становить інтерес творча спадщина Олени Пчілки — письменниці, редакторки, громадської діячки, члена-кореспондента Академії Наук УРСР, творчість якої стала значним явищем в історії української культури кінця XIX — початку XX століття.

Актуальність обраної теми зумовлено недостатньою дослідженістю творчості Олени Пчілки, що вказує на необхідність висвітлити всі існуючі критичні матеріали, які стосуються зазначеної проблеми. Вагоме значення в цьому напрямку матимуть розвідки, які висвітлюють жанрово-стильові особливості творів письменниці, а також зауваження щодо їх ідейних домінант.

Мета розвідки — дослідити існуючі на сучасному етапі літературознавчо-критичні матеріали про творчість Олени Пчілки.

Ольга Петрівна Косач вказувала на негативне або байдуже ставлення до її творчості літературних критиків. Так, у автобіографії вона пише: «Дивна річ (навіть кумедна трохи): я почала писати й навіть сама подавати свої писання більше п'ятидесяти літ, а однак я з цими оповіданнями з'являюсь перед теперішнім кругом читачів, молодим поколінням, яко авторка нова, невідома; мабуть теперішня молодь якщо й чула про мене, то тільки "вірить на слово" своїм старшим знайомим, коли вони кажуть, що я є письменниця» [10, с. 216].

Лише у 1931 році Дмитро Донцов присвятив письменниці фундаментальну розвідку «Олена Пчілка. (Спроба реабілітації)», яка згодом у розширеному вигляді увійшла до збірника літературознавця «Дві літератури нашої доби». На той час це була перша й єдина праця, у якій було об'єктивно та ґрунтовно висвітлено особливості творчого доробку мисткині. Науковець засвідчив безпідставне негативне ставлення дослідників до творчості Косач: «Критики не були ласкаві до неї, бо була в опозиції і до сучасного, духово скаліченого большевиками, і до вчорашнього, скаліченого царатом українства. Не любить її советська критика, ні критик демократичного українства, С. Єфремов за її "шовінізм", очевидно "вузький", ні Чикаленко, який несправедливий до неї в своїм "Щоденнику"» [3, с. 137].

У 1963 році у журналі «Вітчизна» опубліковано розвідку літературознавця Андрія Чернишова під назвою «Перша українська поетеса». У цій праці дослідник визначив й обґрунтував думку, що Олена Пчілка — це перша українська жінка-поетеса, яка своєю творчістю здобула одне з почесних місць у вітчизняному літературному процесі, тому що сучасниця Тараса Шевченка Олександра Псьол повністю не розкрила своєї творчої індивідуальності й спадщини не залишила, а учениця Івана Франка Уляна Кравченко вперше надрукувала свою поезію 1883 року, тобто через рік після того, як вийшли друком поетичні переклади Олени Пчілки «Українським дітям». Дослідник зауважив, що переклади мисткині «відзначаються винахідливістю за тогочасного стану української літературної мови й перекладної техніки. Вони передають доброю мовою типове для поезії Пушкіна і Лермонтова — їхні інтонації, образи, звучання строфи, стиль, ідею і не поступаються кращим перекладам М. Старицького» [14, с. 166].

Іван Денисюк у розвідці «Проза "малих форм" Олени Пчілки» (1970) зупиняється на дослідженні оповідань письменниці. Він відзначив, що мисткиня зверталася до інтелектуалізації прози, відмовляючись від зображення села, яке було центральним у її попередників. Літературознавець вважає, що у прозі письменниці переважав реалізм зображення дійсності, а дискусія була її улюбленим засобом подачі матеріалу. «З-посеред усіх українських письменників, — пише Денисюк — Олена Пчілка найбільше культивувала жанр так званих "різдвяних", чи "святкових оповідань"» [2, с. 105].

Згодом до аналізу літературної спадщини Олени Пчілки зверталися Надія Вишневіська, Олексій Ставицький, Євген Шабліовський та ін. Їхні наукові розвідки — це передмови до видань художніх творів письменниці, де містилися короткі відомості з життєвої та творчої біографії мисткині.

Літературознавець Григорій Аврахов (1993), осмислюючи творчий доробок письменниці, наголосив на відсутності критичних розвідок та публікацій, які стосуються творчості Олени Пчілки, а також на неприпустимому негативному ставленні до неї: «в плані історико-критичних інтерпретацій спадщини не опубліковано — аж до розважних статей А. Чернишова в середині 60-х років — ні єдиного більш-менш тверезого судження про письменницю та її творчість» [1, с. 140].

По-новому спробувала осмислити постать Косач дослідниця Надія Купрата. Дослідниця, вказуючи на недооціненість постаті Олени Пчілки в тогочасному літературному процесі, зазначає: «більшість її сучасників не оцінили гостроту і проникливість її розуму, широту і глибину її світогляду, а, може, й бачили і розуміли, та боялись признатись, боячись втратити якісь матеріальні цінності, бо, як відомо, користі чи навіть елементарного спокою на літературній ниві, з такими революційними поглядами мати було неможливо» [7, с. 59]. У її праці «Літературно-естетичні та суспільно-політичні погляди Олени Пчілки» (1998) з'ясовано особливості ідейного спрямування творчості мисткині. Науковець подає характеристику витоків творчості письменниці, з'ясовує вплив оточення на формування світоглядної позиції мисткині, відзначає її духовну та ідейну близькість з Михайлом Драгомановим та Іваном Франком.

Жанрово-стильові особливості творчого доробку Олени Пчілки посіли центральне місце в дослідженні Ольги Камінчук «Олена Пчілка: аспекти творчої діяльності» (1999). На думку дослідниці, поетична творчість письменниці складається з медитативної та оповідної лірики, ліро-епосу. Літературознавець зазначає, що в ліриці Ольги Петрівни переважають вірші-роздуми, ліричні медитації, посилення, елегії, пісенні поезії, вірші-оповідання. Як наголошує науковець, для особистісно орієнтованої лірики Олени Пчілки характерна громадянсько-патріотична проблематика у жанрі ліричної медитації, а також «глибоке проникнення в душевний стан людини. Увагою до морально-етичних питань відзначаються жанри посилення, заклику, а також оповідна лірика Олени Пчілки» [6, с. 15]. Дослідниця визначила характерні чинники, які вплинули на стильові особливості творчого доробку мисткині: «індивідуальну стильову манеру Олени Пчілки зумовлюють суб'єктивна означеність художнього світу, елегійно-пісенна тональність і важлива структурно-виражальна роль природи у ліриці, новаторська інтерпретація традиційних прозових і драматичних форм» [6, с. 18]. Камінчук високо оцінила звернення Олени Пчілки до перекладної діяльності: «переклад українською мовою кращих творів російських та західноєвропейських письменників Олена Пчілка вважала необхідним не лише для ознайомлення українських читачів з літературною класикою, а й для вироблення та вдосконалення української літературної мови» [6, с. 13–14]. Доказом цього виступає слово «мистецтво», яке вперше ввела у використання Олена Пчілка.

Аналіз дитячих п'єс Косач репрезентувала Лариса Мірошниченко у розвідці «“Український дитячий театр” Олени Пчілки». Дослідниця наголосила, що «Доробок Олени Пчілки у царині дитячого театру за своєю системністю, органічністю, художнім втіленням концепції національного виховання — явище унікальне в українській дитячій літературі» [10, с. 115]. Мірошниченко визначила провідну тему п'єс Олени Пчілки — пропагування життєвого і творчого шляху Тараса Шевченка: «в її дитячому театрі тема Кобзаря — лейтмотивна: від згадок про поета (“Щасливий день Тараса Кравченка”) та інсценівок з його дитинства з використанням творів Тараса Шевченка (“Весняний ранок Тарасовий”) до спроб поєднання у дійстві реальних подій з поетового життя з епізодами з його творів (“Кобзареві діти”）」 [10, с. 118]. Десять п'єс з українського дитячого театру мисткині, які залишились неопублікованими, за словами дослідниці, ховають справжній скарб, який полягає у тому, що «наприкінці життя письменниця не просто заповнювала прогалину в українській дитячій літературі — вона заповідала дітям України свої ідеали, ідеали гуманіста, патріота, творця» [10, с. 125].

У 2001 році вийшла друком розвідка Людмили Новаківської «Подвижницька діяльність Олени Пчілки на ниві українського просвітництва», у якій дослідниця окреслила багатогранність і широкомасштабність просвітницької діяльності мисткині, спрямованої на формування національної свідомості. Науковець відзначила, що «громадсько-просвітницька діяльність Олени Пчілки є прикладом вірності національній ідеї, патріотичного усвідомлення приналежності до рідного народу, який має свою історію, культуру, мову та самовідданої плідної праці на його благо» [12, с. 45]. Услід за цією розвідкою, у 2002 році світ побачило наступне дослідження Новаківської «Берегиня роду і нації (Олена Пчілка)». У праці репрезентовано аналіз педагогічних поглядів Олени Пчілки на виховання і всебічний розвиток особистості, які представлені єдністю національних і загальнолюдських принципів. На думку дослідниці, «педагогічна спадщина Олени Пчілки сприятиме розв'язанню багатьох актуальних педагогічних проблем, зокрема, формуванню національно свідомого громадянина України, глибшому усвідомленню ролі рідної мови в житті окремої особистості і всього суспільства, педагогічно спрямованому добору творів для дитячого читання» [11, с. 48]. Новаківська відзначила вагому значимість материнської школи Олени Пчілки, досвід якої може бути використано у сучасному освітньо-виховному процесі.

У книзі Любові Дрофань «Берегиня» (2004) відтворено яскраві сторінки життєвого й творчого шляху Олени Пчілки. Дослідницею репрезентовано аналіз поетичного та прозового доробку письменниці, дитячих творів, перекладної спадщини та наукових студій. Своє звернення до творчості Косач Любов Дрофань обґрунтувала так: «Непересічна постать Олени Пчілки вабить нас особливо сьогодні, коли у нелегкому змаганні за національне самоствердження ми знову й знову звертаємося до світочів національної ідеї» [4, с. 203].

Авторка книги мала на меті привернути увагу до непересічної постаті Олени Пчілки, яка безкорисливо й самовіддано працювала на благо своєї Батьківщини й народу.

Доробок письменниці у царині дитячої літератури було високо оцінено літературними критиками, які вважають, що педагогічні ідеї Олени Пчілки залишаються актуальними й на сьогодні. Зокрема, у розвідці «Олена Пчілка для дітей і про дітей» (2009) Наталія Лисенко-Ковальова ґрунтовно проаналізувала збірку «Годі, діточки, вам спать!». Так, перший розділ видання містить: поетичний доробок письменниці, який дослідниця тематично поділила на три групи (вірші про природу, твори гумористичного характеру, твори повчально-моралізаторського спрямування); байки (твори, які мають традиційні ознаки байки, а також твори, що несуть в собі менш байкових ознак і позбавлені алегоричності); казки та оповідання. «Другий розділ збірки “Годі, діточки, вам спать!” склали фольклорні записи Олени Пчілки: дитячі пісеньки, сміховинки, ігри, загадки, прислів'я, які були записані на Волинщині, Полтавщині і в Київщині» [8, с. 26].

Дослідження фольклористичного і літературного доробку Олени Пчілки репрезентовано в монографії Ольги Мікули «Творчість Олени Пчілки і фольклор» (2011). У праці дослідниця характеризує внесок мисткині у розвиток окремих жанрів народної творчості, а також доводить органічний зв'язок художньої творчості Олени Пчілки та фольклору: «Некваліфіковано малюючи “потік життя”, письменниця часто використовувала народнопоетичну манеру оповіді, яка збагачувала стиль письменниці, додавала її творам образності й емоційності, які авторка черпала з народних пісень, лаконічної чіткості прислів'їв, простоти розповіді, властивої казкам» [9, с. 32]. Дослідниця відзначила, що Олену Пчілку можна вважати зачинателькою нового літературного жанру дитячої п'єси, образи й сюжети для якого мисткиня запозичувала з народної міфології.

Отже, аналіз літературно-критичних матеріалів, присвячених творчості Олени Пчілки, дає підстави констатувати, що впродовж тривалого часу її доробок належним чином не поціновувався, залишався поза увагою літературознавчих розвідок. Проте на сучасному етапі розвитку науки про літературу найкращі зразки її різноманітних за жанрами творів стали предметом досліджень літературознавців, зокрема важливе місце у працях науковців (Купрати, Новаківської, Лисенко-Ковальнової та ін.) приділено просвітницько-педагогічним ідеям мисткині, які залишаються актуальними донині.

Перспективи нових досліджень творчості Олени Пчілки пов'язано з вивченням специфіки творчої манери письменниці.

Список використаної літератури

1. Аврахов Г. Олена Пчілка: барви особистості і феномен духу / Григорій Аврахов // Дзвін. — 1993. — № 10–12. — С. 140–144.
2. Денисюк І. Проза «малих форм» Олени Пчілки / Іван Денисюк // Українське літературознавство. — Львів, 1970. — Вип. 10. — С. 102–108.
3. Донцов Д. Мати Лесі Українки (Олена Пчілка) / Дмитро Донцов // Дві літератури нашої доби. — Торонто: Гомін України, 1958. — С. 35–176.
4. Дрофань Л. Берегиня / Любов Дрофань. — К.: Молодь, 2004. — 206 с.
5. Історія української літературної критики (від початків до кінця XIX століття). Посібник для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів. — Тернопіль: Підручники і посібники, 1999. — 224 с.
6. Камінчук О. Олена Пчілка: аспекти творчої діяльності / Ольга Камінчук // Слово і Час. — 1999. — № 6. — С. 12–18.
7. Купрата Н. Літературно-естетичні та суспільно-політичні погляди Олени Пчілки / Надія Купрата. — Одеса: ОКФА, 1998. — 64 с.
8. Лисенко-Ковальова Н. Олена Пчілка для дітей і про дітей / Наталія Лисенко-Ковальова // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олена Пчілка і родина Косачів в історії інтелектуальної еліти України та Волині: матеріали XXXIII Всеукр. іст.-краєзн. наук. конф., присвяч. 160-річчю від дня народж. Олени Пчілки та 60-річчю з часу створення Колодяжнен. літ.-мемор. музею Лесі Українки. — Луцьк, 2009. — 292 с. — С. 23–26.
9. Мікула О. Творчість Олени Пчілки і фольклор: [монографія] / Ольга Мікула; передмова В. Івашківа. — Ужгород: Гражда, 2011. — 312 с.
10. Мірошниченко Л. «Український дитячий театр» Олени Пчілки / Лариса Мірошниченко // Київська старовина. — 1999. — № 4. — С. 114–125.

11. Новаківська Л. Берегиня роду й нації (Олена Пчілка) / Людмила Новаківська. — Київ: Науковий світ, 2002. — 53 с.
12. Новаківська Л. Подвижницька діяльність Олени Пчілки на ниві українського просвітництва / Людмила Новаківська. — К.: Науковий світ, — 2001. — 48 с.
13. Теорія літератури: [підручник] / За ред. Олександра Галича. — К.: Либідь, 2001. — 488 с.
14. Чернишов А. Перша українська поетеса / Андрій Чернишов // Вітчизна. — 1963. — № 8. — С. 166–172.

The Reception of Olena Pchilka's Creative Works in Literary and Critical Thought

The article examines literary and critical reflections on the creative works of Olena Pchilka. Special attention is paid to the genre and stylistic features of Olena Pchilka's writings. It is stated that the ambiguity of perception of the writer's creative works is caused by her world view based on the nation-forming principles that remain topical up to this time.

Key words: literary criticism, genre, style.

УДК 821.161.2-3.09"18/19".Франко

Галина Лишак (Львів)

ОСНОВНІ ОЗНАКИ ПЕРСОНАЖНОГО МАСКУВАННЯ В ПРОЗІ ІВАНА ФРАНКА

У статті коротко проаналізовано історію поняття «маска» в українському і зарубіжному літературознавстві та запропоновано свій погляд на цю проблему. На матеріалі прози Івана Франка здійснено класифікацію основних ознак персонажного маскування за роллю маски в структурі твору, кількістю її компонентів, способом виникнення, походністю, інтенційністю, результативністю тощо.

Ключові слова: персонажне маскування, суб'єкт/об'єкт маски, функціональність, текст-маска, демаскування.

Поняття «маска» актуалізувалося в літературно-критичній думці у ХХ столітті. Його запровадили до літературознавчого обігу вчені російської школи. Юрій Тинянов [17], Ілля Груздев [6], Віктор Виноградов [3], Михайло Бахтін [1] осмислювали маску з розмаїтих методологічних і світоглядних позицій, надавали їй різного значення та звучання. Маску трактували як «прийом автора» [17, с. 202], «різко виділені “характери”, “типи”, які не відчують на собі жодних “переломів” або “розвитків”» [17, с. 204], «систему речових метафор» [17, с. 205], «образ автора» [1, с. 314], «суб'єкти мовленнєвих стилів (чиновник, купець, вчений та ін.)» [1, с. 318]. Наприкінці ХХ століття поліфонія значень цього терміну збагатилася постмодерною інтерпретацією. Маска автора стала одним із засадничих понять постмодернізму як «важливий структуротворчий принцип оповідної манери <...> в умовах постійної загрози “комунікативного провалу”» [10, с. 184]. В українському літературознавстві проблематику маскування розробляли Богдан Рубчак [16], Ярослав Поліщук [15], Мар'яна Гірняк [4], Мирослава Медицька [14] та ін.

На нашу думку, семантика маски в художньому творі актуалізується в когнітивному полі приховування, несправжності у чотирьох смислових площинах: естетичного суб'єкта, естетичного об'єкта, конотативної сфери та рецептивних взаємин автора і читача. Залежно від характеру суб'єкта та об'єкта маскування, вирізняємо авторську, персонажну, читацьку рецептивну маски тощо. У статті ми зосередимося на основних ознаках персонажного маскування в прозі Івана Франка. У різний час звертали увагу на функціонування маски у Франковій творчості Іван Денисюк [8; 9], Микола Легкий [13], Валерій Корнійчук [12],